

УДК 37.013.42:[364.632-053.2:316.362]

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.23>

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154
ORCID: 0000-0003-0287-7343
Scopus-Author ID: 57950126200

Артем ЦВІГУН

магістр спеціальності 231 Соціальна робота кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154
ORCID: 0009-0009-4763-3829

Бібліографічний опис статті: Спірина, Т., Цвігун, А. (2023). Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 157–162, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.23>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сім'я відіграє важливу роль у становленні особистості, задовольняючи її соціальні потреби, серед яких моральна підтримка, безпека, захищеність від зазіхань, емоційний комфорт, визнання та прийняття значущими для особистості людьми. Домашнє насильство є чинником соціального ризику й призводить до поглиблення соціальної, психологічної, моральної роз'єднаності, взаємної недовіри й ворожості щодо інших членів родини, брутальності та жорстокості у спілкуванні з найближчим оточенням. Нажаль, немає точної статистики про реальні прояви сімейного насильства, адже воно є найприхованішою формою насильства, зазвичай не усвідомленою жертвами та суспільством, загалом.

Розповсюдження явища домашнього насильства, його причини, форми та передумови обумовлюються тим, що інформація про факти сімейного насильства не надходить до правоохоронних органів. Сім'я приховує факти домашнього насильства, керуючись стереотипами, що сімейні справи не потрібно виносити на публічне обговорення.

У статті автори вивчають види та форми стереотипи проявів домашнього насильства, розкриваються його причини. На думку авторів, ключовими причинами домашнього насильства є: соціокультурні (щодо виховання дітей, високий рівень алко та нарко залежності населення), особистісні (психічні розлади, високий рівень агресії, особистий негативний досвід, низька самооцінка), економічні (зниження рівня життя, безробіття, соціальна та побутова невлаштованість). Варто зазначити, що формування насильницьких взаємостосунків у сім'ї не вичерпуються лише одним із факторів, вони є наслідком сукупності насильницьких відносин.

Також діти мало обізнані щодо проблеми домашнього насильства. Вони не знають ефективних зразків поведінки у випадку, якщо стають жертвами насильства і навіть, коли вони є свідками таких дій. Важливо звернути уваги на необхідність інформування дітей щодо проблеми домашнього насильства. Профілактика домашнього насильства буде ефективнішою при формуванні загальної та педагогічної культури батьків, зокрема.

Ключові слова: діти, види, домашнє насильство, насильство, причини.

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Artem TSVIHUN

Master of Specialty 231 Social Work at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0009-4763-3829

To cite this article: Spirina, T., Zvигun, A. (2023). Domashnye nasyly'stvo nad dit'my yak sotsial'no-pedahohichna problema [Domestic violence against children as a socio-pedagogical problem]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 157–162, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.23>

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

The family plays an important role in the formation of an individual, in meeting his social needs, including moral support, security, protection from abuse, emotional comfort, recognition and acceptance by people important to the individual. Domestic violence is a social risk factor and leads to a deepening of social, psychological and moral disunity, mutual mistrust and hostility towards other family members, cruelty and brutality in communication with the closest environment. Unfortunately, there are no accurate statistics on the real manifestations of violence in the family, since it is the most hidden form of violence, which is usually not recognized by the victims and society in general.

The relevance of the issue lies in the fact that there is a problem of detecting and countering domestic violence. This is due to the fact that victims of such crimes, as a rule, do not turn to law enforcement agencies, or look for ways to withdraw the submitted statement within the framework of criminal proceedings. The family hides the facts of domestic violence, guided by stereotypes that family issues should not be brought up for public discussion.

In the article, the authors examine the types and forms of stereotypes of manifestations of domestic violence, reveal its causes. According to the authors, the main causes of domestic violence are: socio-cultural (regarding raising children, high level of alcohol and drug addiction of the population), personal (mental disorders, high level of aggressiveness, personal negative experience, low self-awareness), economic (decrease in living standards, unemployment, social and household unsettledness). It is worth noting that the formation of violent relationships in the family is not limited to one factor; they are the result of a complex of violent relationships.

Key words: children, species, domestic violence, violence, causes.

Постановка проблеми. Домашнє насильство розповсюджене серед усіх груп населення та не залежить від соціального статусу, сексуальної орієнтації, походження, релігійних, морально-етичних переконань, соціально-економічних можливостей. Чимало дітей страждають від найближчих та найрідніших людей, не здогадуючись, що по відношенню до них коїться насилля та порушуються права. Тому, важливо знати, як розпізнати насильство, а найголовніше як від нього захиститися.

Прикро, що домашнє насильство не є помилкою або ж непорозумінням, адже це дії, які повторюються регулярно та систематично у взаємовідносинах між близькими людьми. Варто наголосити, що домашнє насильство

можемо визначити, як протиправні економічні, сексуальні, фізичні, психологічні діяння, що вчиняються у сімейному середовищі, незалежно від місця проживання особи, яка вчинила насильство (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади проблеми насильства над дітьми досліджували Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Максимова; питання домашнього насильства над дитиною розкриті у наукових працях Н. Абдель-Хаді, Л. Алексеєва; соціально-правові основи захисту дітей від насильства у сім'ї вивчали Б. Цісар, Р. Миронюк; профілактику сімейного неблагополуччя у громаді досліджували Т. Спіріна, Т. Лях, Н. Клішевич.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2023) визначають фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство. Пропонуємо розглянути їх більш конкретніше.

До фізичного насильства, на думку О. Безпалько, Р. Вайноли, А. Капської, відносяться побиття, насильницький примус до чогонебудь, несподівані удари, кидання різних предметів, введення будь яких заборон, обмежень щодо дитини, погрози, зачинення у приміщенні (Безпалько, Вайнола, Капська, 2002). Фізичне насильство також може включати стусани, штовхання, ляпаси, щипання, кусання, тілесні ушкодження, залишення дитини у небезпеці, беззаконне позбавлення волі, ненадання допомоги, заподіяння смерті, інші правопорушення насильницького характеру.

Розглядаючи психологічне насильство потрібно зазначити, що така форма домашнього насильства включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, якщо такі дії викликали у дитини емоційну невпевненість, нездатність захистити себе, завдали шкоди психічному здоров'ю (Левченко, 2005). Психологічне насильство може здійснюватися у формі ігнорування, ізоляції від сім'ї, друзів, приниження гідності, знуцання, заподіяння душевних страждань, зниження самооцінки тощо (Соціальна педагогіка, 2014). Психологічне насильство складно ідентифікувати, оскільки воно не має явних ознак насильства, а наслідки негативно впливають на майбутнє життя та діяльність.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2023) зазначається, що сексуальне насильство у сім'ї є формою домашнього насильства та містить будь-які дії сексуального характеру відносно неповнолітньої особи. Здебільшого, сексуальне насильство охоплює і фізичне, і психологічне насильство, що ще більше травмує жертву та може призвести до суїциду.

Економічне насильство характеризується умисним залишенням без догляду, їжі, заборною навчання, примусом до роботи, одноосібним контролем за витратами, присвоєнням одним із членів сім'ї заощаджень інших (Гнатюк, Василенко, 2014).

Однак, складно провести чітку межу між різними формами домашнього насильства, оскільки

сексуальний примус обов'язково передбачає приниження гідності, а фізичне насильство впливає не лише на тілесну, а також на моральну, емоційну сфери особистості (Профілактика деструктивної поведінки підлітків, 2022).

Доцільно зазначити наступні причини домашнього насильства щодо дітей: відсутність соціальних норм поведінки, негативні прояви поведінки, фізичні чи психічні недоліки батьків, невміння долати сімейні кризи, несприйняття батьками дитячої індивідуальності, непослідовність у взаємостосунках батьків та дітей (Впровадження пілотної моделі..., 2009).

Здебільшого, жорстоке поводження з дітьми є наслідком того, що батьки у дитинстві також страждали від насильства і вони не знають інших моделей поведінки.

Раннє батьківство також є однією із причин домашнього насильства. Не знаючи, як поводитися з дітьми в різних ситуаціях, молоді батьки усі проблеми вирішують шляхом образ чи побиттям. Вони не сприймають всерйоз потреби своїх дітей та висміюють їх, б'ють, ображають, погрожують, не довіряють, зневажають, не усвідомлюючи, якої шкоди завдають своїм дітям, які у дорослому житті страждатимуть від психологічних травм. Рівень педагогічної культури батьків є важливою умовою профілактики домашнього насильства, адже у такому випадку значно зменшуються ризики насильства у сім'ї.

Суспільні зміни сприяють прояву власної індивідуальності та самооцінки, особистісному зростанню, становленню самосвідомості, ідентифікації та самоствердженню особистості. Водночас, вони демонструють нестачу доброзичливості і милосердя у міжособистісних стосунках, складнощі сімейного виховання. Як наслідок, порушується гармонія у взаємостосунках між батьками та дітьми, іншими членами родини, що нерідко переростає у насильство над дітьми (Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні, 2010).

Для повноцінного розвитку та позитивної соціалізації, дитина має виховуватися в умовах сімейного оточення, атмосфері любові, довіри, розуміння, поваги до людської гідності. Важливою складовою сімейного благополуччя є розуміння членами сім'ї проблем виховання дітей. Але наразі найбільше ситуацій насильства відбувається саме у домашньому середовищі (Клішевич, Лях, Спіріна, 2022).

Найближче оточення відіграє ключову роль у становленні та розвитку дитини. Позитивний емоційний досвід, отриманий дитиною стає основою для формування здорової особистості, позитивної адаптації дитини до соціального середовища та міжособистісної взаємодії. Через недостатність у інтелектуальних, фізичних, емоційних і особистісних ресурсів, нездатність витримувати емоційне напруження, діти найчастіше потерпають від насильницьких дій у сім'ї (Профілактика деструктивної поведінки підлітків, 2022).

Варто зазначити наближені (фізичні травми, головний біль, втрата свідомості, гострі психічні порушення) та віддалені (порушення фізичного і психічного розвитку, особистісні та емоційні порушення, соціальна невлаштованість) наслідки домашнього насильства:

Також, важливо окреслити соціально-економічні, юридично-правові, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні фактори домашнього насильства.

Аби вчасно виявляти випадки насильства у сім'ї, необхідно охарактеризувати соціально-психологічний портрет дитини-жертви.

С. Буров, Ю. Онишко, Л. Смілова стверджують, що майже всі діти, котрі постраждали від насильства у сім'ї, переживають психічну травму, що негативно позначається на їхньому подальшому житті (Методичні матеріали..., 2007).

Діти стають агресивними, часто спалахи їхнього гніву не мають видимих причин. Інші, навпаки, надто пасивні й не можуть себе захистити. Однак, бажання дітей будь-яким чином привернути до себе увагу інколи проявляється у вигляді зухвалої поведінки яка не відповідає загальноприйнятим нормам, звичаям та уявленням.

Низька самооцінка, що спричиняє закріплення психологічних порушень, пов'язаних із насильством є найбільш поширеною реакцією на насильство. Дитина із заниженою самооцінкою переживає почуття сорому та провини, впевненість у власній неповноцінності. Їм властиві часті депресії, приступи занепокоєння, почуття самотності, порушеннях сну, навіть спостерігаються спроби покінчити з собою.

У дитини, яка переживає насильство у сім'ї розвиваються хворобливі фізичні та емоційні явища, які мають різний ступінь вираженості: емоційні реакції, когнітивні розлади, посттравматичні стресові розлади, фізичні прояви.

Наступна стадія пристосування – у дитини розвиваються навички, які допомагають впоратися з тим, що трапилося. Вона вибирає такі зразки поведінки, які, на думку дитини, забезпечують їй безпеку та зменшують психологічний і фізичний біль. Найчастіше, дитина намагається не думати про події, які змушують переживати знову випадки, що принижують її гідність (Трубавіна, 2007).

Переважно дитина страждає відразу від кількох видів насильства. Так, сексуальне насильство від членів сім'ї призводить до руйнування сімейних довірливих взаємостосунків, залякуванням з боку кривдника, що може кваліфікуватися як психологічне насильство. Психологічне (погрози вбити) та фізичне (побиття) насильство є складовою частиною практично всіх видів насильств (Domestic Violence Perpetrator ..., 2012).

Через неможливість задовольнити потреби в емоційному прийнятті та самоствердженні, не маючи ніяких прав у власній сім'ї, діти зазвичай перебувають у стані тривожності та переживають розчарування, й безвихідь. У дітей, котрі зазнають домашнього насильства, відзначають такі особливості, які можна розділити на вроджені та набуті, тобто сформовані вихованням або соціальною ситуацією розвитку (Юрків, 2013).

Висновки. Отже, вивчаючи вплив домашнього насильства на особистість дитини, формування її соціального статусу в сім'ї, де спостерігаються прояви насильства, агресивної поведінки як батьків, так і дітей, можемо зазначити, що причинами цього ганебного явища є незадовільне економічне становище родин у країні, що спричиняє невпевненість у завтрашньому дні, нездатність батьків повною мірою забезпечувати всебічний розвиток дитини, не системність виховних планів.

Також, у випадках скоєння насильства щодо дитини у сім'ї можуть проявлятися певні особистісні та поведінкові зміни. Вони є доволі індивідуальними і переважно залежать від віку дитини, виду насильства та психологічних особливостей дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. В., Вайнола Р. Х., Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи. Київ : НПУ-ДЦССМ, 2002. 164 с.
2. Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей: узагальнення досвіду проєкту : інформаційно-методичні матеріали / Н. В. Зимівець, Ю. М. Малієнко, Т. П. Цюман ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, 2009. 64 с.
3. Гнатюк Н. І., Василенко О. М. Нормативно-правове забезпечення попередження насильства в сім'ї в Україні: стан та перспективи розвитку проблеми насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2014.
4. Левченко К. Б., Удалова О. А. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник. Київ : Міленіум, 2005. 210 с.
5. Методичні матеріали для соціальних працівників, спрямовані на покращення алгоритму виявлення випадків насильства у сім'ї та щодо дітей / авт.-упор.: Ю. В. Онишко, Л. В. Сміслова, І. М. Дубиніна. Київ, 2007. 36 с.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2849-IX (редакція від 31.03.2023). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
7. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посібник / ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Буря О. Д., 2022. 144 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv (дата звернення: 12.05.2023).
8. Соціальна педагогіка : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько ; авт.-кол.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко та ін. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
9. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / ред. О. Кочемировська. Київ : Клименко Ю. Я., 2010. 372 с.
10. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія. Харків : Нове слово, 2007.
11. Юрків Я. І. Діяльність соціального педагога з попередження насильства в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 3. С. 39–46.
12. Hamilton L., Koehler J., Lösel F. Domestic Violence Perpetrator Programs in Europe, Part I: A survey of Current Practice. *International journal of offender therapy and comparative criminology*. 2012. Vol. 57. DOI: 10.1177/0306624X12469506
13. Liakh T., Spirina T., Klishevych N. Social prevention of family injury in the territorial community. *Social work and education*. 2022. Vol. 9, no. 2. P. 245–255. DOI: 10.25128/2520-6230.22.2.5

REFERENCES:

1. Bezpalko, O.V. (Ed.). (2014). *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. Kyiv : Akademydav [in Ukrainian].
2. Bezpalko, O.V., Vainola, R.Kh., & Kapska, A.I. (2002). *Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnoi roboty [Actual problems of socio-pedagogical work]*. Kyiv : NPU DTsSSM [in Ukrainian].
3. Domestic Violence Perpetrator Programs in Europe, Part I : A survey of Current Practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2012. № 10.
4. Hnatiuk, N.I., & Vasylenko, O.M. (2014). *Normatyvno-pravove zabezpechennia poperedzhennia nasylystva v simi v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku problemy nasylystva v suchasni simi: teoretychni aspekty [Regulatory and legal support for the prevention of family violence in Ukraine: the state and prospects for the development of the problem of violence in the modern family: theoretical aspects]*. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»* [in Ukrainian].
5. Kochemyrovska, O.O. (Ed.). (2010). *Stan systemy poperedzhennia nasylystva v simi v Ukraini: pravovi, sotsialni, psykholohichni ta medychni aspekty [State of the family violence prevention system in Ukraine: legal, social, psychological and medical aspects]*. Kyiv : Klymenko Yu. Ya. [in Ukrainian].
6. Levchenko, K. B., & Udalova, O. A. (2005). *Zapobihannia torhivli liudmy ta ekspluatatsii ditei [Prevention of human trafficking and exploitation of children]*. Kyiv : Milenium [in Ukrainian].
7. Liakh, T., Spirina, T., & Klishevych, N. (2022). Social prevention of family injury in the territorial community. *Social work and education*, 9(2), 245–255. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.2.5> [in Ukrainian].
8. Onyshko, Yu. V., Smysova, L. V., & Dubinina, I. M. (Eds.). (2007). *Metodychni materialy dlia sotsialnykh pratsivnykiv, spriamovani na pokrashchennia alhorytmu vyavlennia vypadkiv nasylystva u simi ta shchodo ditei [Methodological materials for social workers aimed at improving the algorithm for detecting cases of violence in the family and against children]*. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
9. Trubavina, I. M. (2007). *Sotsialno-pedahohichna robota z simieiu v Ukraini: teoriia i metodyka [Social and pedagogical work with the family in Ukraine: theory and methodology]*. Kharkiv : Nove slovo [in Ukrainian].

10. Yurkiv, Ya. I. (2013). Diialnist sotsialnoho pedahoha z poperedzhennia nasylstva v simi [Activities of a social pedagogue to prevent violence in the family]. *Sotsialna pedahohika : teoriia ta praktyka*, 3, 39–46 [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylstvu : vid 07.12.2017 № 2849-IKh (redaktsiia vid 31.03.2023). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
12. Zhuravel', T., Ivanyuk, I., Lekholetova, M., Lyuty, V., Lyakh, T., Pashko, N., Soloyova, V., Sorokina, O., Spirina, T., Sulits'ky, V., Udovenko, YU., Chuyko, O., Shved, O., & Yankovets', V. (2022). Profilaktyka destruktivnoyi povedinky pidlitkiv (T. Zhuravel' & YU. Udovenko, Red.). Vydavnytstvo FO-P Burya O. D. https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv [in Ukrainian].
13. Zverieva, I. D. (Ed.) (2009). Vprovadzhennia pilotnoi modeli strukturnoi profilaktyky nasylstva shchodo ditei: uzahalnennia dosvidu proektu. Informatsiino-metodychni materialy [Implementation of a pilot model of structural prevention of violence against children: generalization of project experience. Informational and methodical materials]. Kyiv [in Ukrainian].